

A magyar nyelv hivatali/hivatalos használatának esélyei és lehetőségei Kárpátalján az ukrainai nyelvi helyzet és nyelvpolitika kontextusában

Rezümé A hatályos ukrainai törvények értelmében azon közigazgatási egységek területén, ahol a nemzeti kisebbségek képviselői többséget alkotnak, a kisebbség nyelve is használható a hivatalokban. Írásunkban azt vizsgáljuk, hogyan jelenik meg a magyar nyelv Kárpátalja abszolút magyar többségű településeinek önkormányzati hivatalaiban. Szóban a legtöbb helységben van mód a magyar nyelvű ügyintézésre, de számos településen ott sem engedélyezik a hivatalnokok a magyar nyelvű írásos ügyintézt, ahol erre a törvények szerint lehetőség van. A tanulmány második részében az ukrainai nyelvpolitika kontextusában vizsgáljuk meg, milyen esélyek vannak arra, hogy a magyar nyelv a közeljövőben regionális hivatalos nyelvi státuszt nyerjen Kárpátalján.

Резюме У статті розглядаються правові можливості використання мов національних меншин України в офіційному діловодстві. На основі емпіричного дослідження описано вживання угорської мови в роботі органів місцевого самоврядування Закарпаття на практиці. В останній частині статті аналізуються можливості розвитку мовного законодавства України у контексті мовної ситуації держави.

1. Nyelvmegtartás, nyelvcsere

A kétnyelvű helyzet történelmi távlatokban szemlélve lehet stabil (állandó) és instabil (átmeneti). A stabil szituáció eredménye hosszabb távon a nyelvmegtartás. Az instabil helyzet gyakran vezethet nyelvcserehez vagy akár nyelvhalálhoz.

A nyelvmegtartás azt jelenti, hogy a beszélőközösség a kétnyelvűség ellenére továbbra is saját, eredeti nyelvét beszéli, nem tér át más nyelv használatára. A nyelvcsere az a történeti folyamat, melynek során egy közösség a kétnyelvűség különböző fokozatain keresztül, több generáció alatt elhagyja eredeti nyelvét, és fokozatosan áttér egy másik nyelv használatára (Gal 1991, Borbély 2001).

A nyelvcsere és a nyelvmegtartás ugyanannak a kontinuumnak a két végpontja (Bartha 1999: 123): a startpont egynyelvűség a kisebbségi nyelven, majd a kétnyelvűség állapotán keresztül a másik végpont egynyelvűség a többségi nyelven.

Nyelvcsere ment végbe például számos amerikai bevándorló közösségnél. A bevándorlók első generációja idővel elsajátította az angol nyelvet, s kétnyelvűvé vált. A következő nemzedék rendszerint már kétnyelvűként nőtt fel, s néhány generáció múlva ez a kétnyelvűség már angol egynyelvűségre változott, azaz a közösségben lezajlott a nyelvcsere.

A nyugati világban a kétnyelvűség leggyakoribb relációja a többség-kisebbség nyelvi helyzet, ahol az előbbi közösség rendszerint egynyelvű, utóbbi viszont két- vagy többnyelvű. A kárpátaljai magyarság kétnyelvűségére is érvényes ez a helyzet: a kétnyelvűség kiterjedése szerint a kárpátaljai magyar kisebbség kétnyelvűsége nagyrészt egyoldalú, amennyiben a magyar lakosság rendszerint valamilyen szinten elsajátítja a többségi nyelvet(ke)t, a többségek pedig általában csak a magyar többségű településeken tanulnak meg magyarul (de ez sem szükségszerű), s a többségek ilyen jellegű kétnyelvűsége is csak szűk réteget érint.

A többnyelvű közösségekben használatos nyelvek használata alapján következtethetünk a közösségben zajló folyamatokra, a nyelvi helyzet pozíciójára a nyelvmegtartás–nyelvcsere kontinuumában. A nemzetközi szakirodalomban közismert például a magyar származású Susan Galnak (1991) az ausztriai Felsőőrben a magyar és a német nyelv

* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológiai Tanszék, tanár.

színterek szerinti megoszlásáról készített elemzése. A magyar és német nyelv különböző színterek közötti megoszlása alapján világosan megragadható a nyelvcsere folyamata a közösségekben. Gal kutatásaiból kiderült, hogy minél fiatalabb egy burgenlandi (őrvidéki) magyar beszélő, annál több beszédpartnerrel használja a német nyelvet. De a nyelvhasználati szituációkat is sorrendbe lehet állítani. Azokban a helyzetekben, melyek szimbolikusan a német világhoz kötődnek, többen beszélnek németül. A református istentisztelet áll legmesszebb a német világtól, itt szinte mindenki csak a magyar nyelvet használja. „Ha most ezt a képet nem csak életkor szerinti leírásnak tekintjük, hanem elfogadjuk, hogy az öregek nyelvhasználati régebbi mintát követ a fiatalokénál, ahogy ezt a nyelvre vonatkozó történelmi adatok sugallják, akkor a táblázat világosan bemutatja, hogyan jött használatba a német nyelv fokozatosan és szituáció szerint; hogyan szorítja ki a magyart, szinte szabályszerűen” – írja Gal (1991: 69). Szintén a nyelvcsere utalnak az amerikai (lásd pl. Kontra 1990) és ausztráliai (Kovács 2001) magyarok nyelv választási szokásait, nyelvi helyzetét leíró kutatások.

2. A kisebbségi magyarok nyelv választási mintáiról

A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén című kutatási programban (Kontra 1996) is kiemelt helyen szerepelt a magyar nyelv használati körének felmérése. A kutatási programból egyértelműen kiderül, hogy a Kárpát-medence őshonos magyar kisebbségi közösségeiben a magyar nyelv más nyelvekkel osztozik a nyelvhasználati színtereken. A vizsgálat azt is igazolta, hogy a magyar, illetve a többségi nyelv(ek) közötti „munkamegosztás” valamennyi határon túli magyar közösségben hasonló elrendezést mutat. A templomban és a családban mindegyik régióban szinte mindenki magyarul beszél, de a lakásból kilépve egyre kevesebben használják a magyart. Ugyanakkor a családban alacsony, a nyilvános helyzetekben magas az államnyelv használati aránya. Valamennyi régióban azonos színtereken csökken a magyar nyelv használati aránya, és ezzel párhuzamosan emelkedik a többségi nyelv: minél távolabb kerülünk a privát szférától és közeledünk a formális színterek felé, úgy emelkedik az államnyelv használati aránya és esik a magyar nyelvhasználat gyakorisága (Beregszászi–Csernicskó 2004: 62, Csernicskó–Szabó Mihály 2010: 178–179).

A magyarországi kisebbségek nyelv választási stratégiát elemző kutatások egybehangzóan a nyelvcsere valamilyen fázisát dokumentálják valamennyi kisebbségi közösségben. A magyarországi szlovákok, németek, románok, romák (cigányok) nagyobb része ma már magyar anyanyelvű, a magyar nyelvet gyakrabban használják, mint saját közösségük nyelvét. Több közösségben már az anyanyelv családi átörökítése sem biztosított, a többségi (magyar) nyelv használatának aránya a családban is jelentős (Bartha 2007, Borbély 2001).

A határon túli magyarok körében a magyar nyelv használati aránya a hivatali szférában a legalacsonyabb. A magyar nyelv használhatóságát elemzi például Karmacs (2003) és Márku (2003) Beregszász hivatalaiban és a város orvosi rendelőiben, szolgáltató egységeiben, boltjaiban, éttermeiben és piacán. Megállapítják, hogy a magyar nyelv elsősorban szóban jelenhet meg a hivatalokban, az írásbeli ügyintézésre meglehetősen kevés esély nyílik magyarul, s az is esetleges. Hasonló következtetésekre jut a romániai helyzetet elemezve Horváth (2009), illetve egy-egy szlovákiai település lakóinak gyakorlatát bemutatva Menyhárt (2002, 2007).

Számos kutatás egyértelműen rávilágított arra, hogy a kárpátaljai magyar közösségben – szemben például számos nyugat-európai és ukrán kisebbséggel, illetve más Kárpát-medencei magyar kisebbségi csoportokkal megegyezően (pl. Gereben 1998) – a magyar nemzeti azonosság tudat legfontosabb, meghatározó, szimbolikus jelentőségű

összetevője a nyelv (Csernicskó 2008a, 2008b). Azaz: a magyar nyelv megtartása nélkül kevés sikerrel tartható fenn Kárpátalján a magyar identitás. A nyelv megmaradásához pedig elengedhetetlen, hogy legyen alkalom, lehetőség és jog ahhoz, hogy a magyar nyelvet minél szélesebb körben, minél több funkcióban használni lehessen Kárpátalján. Ankerl Géza (1993) szerint „A cél az, hogy az utódállamok magyarjai többségének biztosítva legyen, hogy életük java részét anyanyelvükön élhessék meg – munkában, közéletben, szórakozásban – anélkül, hogy életpályájuk megcsonkulna, előmenetelük csorbát szenvedne; s hogy ugyanez leszármazottaiknak is biztosítottassék, magyar nyelvű oktatással az óvodától a doktorátusig”. Ha otthonunk falai közül kilépve azt tapasztaljuk: a magyar nyelv csak a szűk családi körben használható, akkor a nyelv presztízse is csökkenhet, ez pedig ahhoz vezethet, hogy egyre többen fogják a többségi nyelvet választani az oktatásban és a családi kommunikációban is. A kárpátaljai magyarságnak azonban nem az a célja, hogy szakrális célokra tartsa meg a nyelvét, hanem az, hogy minél több helyzetben használni tudja. A magyar nyelv hosszú távú fennmaradása Magyarországon kívül elsősorban politikai tényezők függvénye, „megfelelő státusának biztosítása, használati körének (törvény által garantált) radikális kibővítése [...] nélkül a visszaszorulás és leépülés folyamata nem állítható meg” (Lanstyák 2002: 131). Nem a magyar nyelvet kell védeni a többségi nyelv hatásaitól, hanem a nyelvet beszélő közösség nyelvhasználati jogait kell bővíteni ahhoz, hogy a nyelvi helyzet ne a nyelvcseré, hanem a nyelvmegtartás felé mozduljon el.

3. A nyelvválasztás jogi háttere Ukrajnában

A kisebbségi nyelvek megjelenése a mindennapokban nagy mértékben függ attól, milyen nyelvi jogokat biztosítanak a többségi közösségek a kisebbségek számára. Heinz Kloss (1967) német kutató szerint a kisebbségi nyelvek jogi státusa öt fokozattal jellemezhető:

1. A kisebbség nyelve az egész ország területén államnyelv vagy hivatalos nyelv.
2. Egy nagyobb regionális egység (ország rész, tartomány, autonóm terület) hivatalos nyelve a kisebbségi nyelv.
3. A nyelv használatát engedélyezik a nyilvános érintkezésben, megjelenik az oktatásban, a kulturális életben, a sajtóban, bizonyos esetekben a hivatalos helyzetekben is használható, bár a nyelvnek nincs hivatalos státusa.
4. A nyelv használatát tolerálják a magánéletben, esetleg az egyházi életben és a magániskolákban, de az állam által kontrollált színtereken nem használható.
5. A nyelv használatát tiltják a törvények, rendeletek.

Könnyen belátható, hogy egy-egy nyelv fennmaradása, a nyelvmegtartás szempontjából egyáltalán nem mindegy, melyik fokozatnak felel meg a kisebbség nyelvének státusa. Az ukrajnai nyelvi jogi helyzet elemzése alapján (l. Beregszászi–Csernicskó 2003, Csernicskó 1998, 2008a, 2009, Melnyik–Csernicskó 2010, Tóth–Csernicskó 2009 stb.) megállapíthatjuk, hogy Kárpátalján a magyar nyelv státusa Kloss osztályozása szerint a harmadik fokozatnak felel meg. Vizsgáljuk meg, milyen lehetőségeket biztosít Ukrajna arra, hogy a magyar nyelv megjelenhessen a hivatali életben, illetve milyen esélyek vannak arra, hogy a magyar nyelv státusa a régióban az osztályozás szerinti 2. fokozatnak feleljen meg!

Ukrajna 2003-ban ratifikálta a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartáját.¹ A Karta közigazgatási hatóságok és közszolgálati szervek munkájának nyelveire vonatkozó ajánlásai közül Ukrajna a 10. cikk 2. pontjának a, c, d, e, f és g alpontját, valamint a 4. pont c alpontját tekinti maga számára kötelezőnek. Eszerint az állam engedé-

¹ A ratifikálásról szóló törvény száma: N 802-IV, az elfogadás dátuma: 2003. május 15. A Karta szövegét, illetve a ratifikációs törvényt magyar fordításban lásd Beregszászi–Csernicskó (2004: 35–54).

lyezi a kisebbségi nyelvek² használatát a regionális vagy helyi közigazgatásban, valamint lehetővé teszi, hogy ezen testületek határozataikat a kisebbségi nyelveken is közzétegyék, illetve a közgyűlési vitában ezeket a nyelveket is használják (ami azonban nem zárja ki az államnyelv használatát). Ígéretet tesz arra is Ukrajna, hogy lehetőség szerint a kisebbségi nyelveket ismerő köztisztviselőket nevez ki.

Az Ukrajna által szintén ratifikált Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről³ 10. cikke 2. pontja – akárcsak az egész dokumentum – meglehetősen homályosan, számos kiskaput hagyva fogalmaz: „A nemzeti kisebbséghez tartozó személyek által hagyományosan, vagy jelentős számban lakott területeken, amennyiben azok a személyek úgy kívánják, vagy az ilyen kívánság megfelel a valóságos szükségnek, a Felek erőfeszítéseket tesznek arra, hogy biztosítsák – lehetőség szerint – e személyek és a közigazgatási hatóságok közötti kisebbségi nyelv használatát elősegítő feltételeket.”

Az ukrán törvények ennél konkrétabban fogalmazzak. A nyelvtörvény⁴ 5. cikkelye értelmében az állampolgárnak jogában áll, hogy az állami, társadalmi szervezetekhez, vállalatokhoz stb. ukrán nyelven vagy e szervezeteknél használatos más nyelven, orosz nyelven vagy a felek számára elfogadható egyéb nyelven forduljon. Felelősségre vonható az a tisztviselő, aki a nyelvtudás hiányára hivatkozva megtagadja egy nemzetiségi nyelven írt beadvány vagy folyamodvány átvételét.

A törvény a nemzetiségi többségű közigazgatási egységek területén lehetőséget nyújt a nemzetiségi nyelv használatára az ukránnal egyenrangúan és párhuzamosan az állami- és pártszervek, a vállalatok, intézmények működésében (3. cikkely). A 6. cikk szerint az állami hivatalnokoknak az ilyen területeken el kell sajátítaniuk a regionális többség nyelvét, mégpedig olyan mértékben, mely lehetővé teszi, hogy ellássák hivatali kötelezettségeiket (Semsucsenko–Gorbatenko 2008: 158).

Az állami dokumentumokat, okmányokat ukrán nyelven fogadják el és teszik közzé, alsóbb szinteken is, ám itt szükség esetén más nemzetiségi nyelveken is publikálják. A hivatalos úrlapok ukrán vagy ukrán–orosz nyelvűek (10. cikkely). A hivatali és munkahelyi adminisztráció nyelve az ukrán, de a nemzetiségi többségű területeken a nemzetiségi nyelvet is lehet az ukránnal párhuzamosan használni (11. cikkely).

A nyelvtörvénynek az a passzusa, mely szerint a kisebbségi nyelveknek az államnyelv mellett történő használatát ahhoz köti, hogy az adott közigazgatási egység területén belül a nemzeti kisebbség képviselőinek többségben kell lenniük, nagyon magas küszöb, s ezt a nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény ukrainai alkalmazását vizsgáló monitoring bizottság is megállapította (l. Bauring 2008: 83). Ez azt jelenti, hogy 50%-ot meghaladó arányban kell jelen lenniük a nemzeti kisebbség képviselőinek egy-egy településen, járásban vagy megyében ahhoz, hogy nyelvük megjelenjen az államnyelv mellett a közigazgatásban.

A mai Kárpátalja területén 1918 és 1938/39 között – amikor a régió Csehszlovákiához tartozott – a kisebbségi nyelvek használatát a kisebbségiek 20%-os arányához kötötte a nyelvtörvény (Botlik 2005). Amikor a régió visszakerült Magyarországhoz, a 6200/1939. sz. rendelet határozta meg a nyelvhasználat rendjét a Kárpátaljai Kormányzóság területén. A dokumentum 11. § (1) pontja szerint „a kárpátaljai területen az állam hivatalos nyelve a magyar és a magyar-orosz” (azaz a ruszin/ukrán). Ezt a hivatalos kétnyelvűséget erősíti meg az 5800/1939. és a 18136/1939. számú miniszterelnöki rendelet is, melyek szerint Kárpátalján a magyarorosz (ruszin/ukrán) nem nemzetiségi nyelv, hanem második államnyelv volt (Botlik 2005). A mai Finnországban 1919 óta az Alkotmány értelmében a finn és a svéd kisebbség nyelve egyaránt hivatalos nyelvként szolgálja az

² Az ukrainai jogalkotás szerint ez a nemzeti kisebbségek nyelveként értelmezendő.

³ A ratifikálásról szóló törvény száma: N 703/97-BP, az elfogadás dátuma: 1997. december 9.

⁴ Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки „Про мови в Українській РСР” № 8312-XI, 28.10.1989. Відомості Верховної Ради УРСР. Додаток №45. – Київ, 1989. – с. 58–66.

ország lakosságának nyelvi igényeit (Laihonen 2009). Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy Finnországban ugyanolyan feltételek mellett lehet svéd nyelven hivatalos ügyeket intézni, tanulni, dolgozni, orvoshoz fordulni, svéd nyelvű újságokat és könyveket kiadni, mint ahogyan finn nyelven. Ez azonban nem attól egyedülálló, mert több nyelvet használnak egyszerre államnyelvként (hiszen ez más többnemzetiségű országban is előfordul, például Svájcban, Belgiumban, Kanadában stb.), hanem azért, mert Finnország lakosságának csak nagyon kis része beszéli a második államnyelvet anyanyelvként. Hivatalos adatok szerint az ország 5,2 millió lakosának mindössze 5,5 százaléka, azaz mintegy 285 ezer finn állampolgár anyanyelve a svéd. Tulajdonképpen tehát egy alig 6%-os kisebbség nyelvét emelték a 92%-nyi többség nyelvével azonos államnyelvi státusba (a más nyelvek aránya 2% körüli az országban). A svéd nyelv használatának a nyelvtörvényben megszabott feltétele azonban, hogy az adott településen a svéd anyanyelvűek aránya elérje a 8%-ot vagy a 3000 főt (Ferenc 2010). Mint láthatjuk, az ukrainai nyelvtörvényben foglalt minimum 50%-os arány magasán fölötte van az európai normáknak.

A nyelvtörvényben foglaltakhoz hasonló jogokat fogalmaz meg Ukrajna törvénye a nemzetiségi kisebbségekről⁵, mely szerint azokon a területeken, ahol a nemzeti kisebbség a lakosság többségét alkotja, az állami és társadalmi szervek, vállalatok, intézmények működése során az államnyelv mellett a kisebbség nyelve is használható (8. cikkely).

Az állampolgári beadványokról szóló törvény⁶ 6. cikkelye értelmében a polgároknak joguk van ukrán vagy egyéb nyelven fordulniuk az államhatalmi szervekhez, önkormányzatokhoz, köztisztviselőkhöz, társadalmi szervezetekhez, illetve tulajdonformától függetlenül a vállalatokhoz, társaságokhoz. Az állampolgári beadványok kapcsán hozott határozatokat a nyelvekről szóló törvénykezésnek megfelelően kell megfogalmazni, az azok lefordíthatók a beadványt benyújtó nyelvére is.

Az ukrainai önkormányzati törvény⁷ 26. cikkelye 1. pontjának 50. bekezdése lehetővé teszi, hogy az önkormányzatok megválasszák az önkormányzati szervek munkájának nyelvét.

A hatályos törvények alapján az abszolút magyar többségű közigazgatási egységekben (tehát ahol a magyar nemzetiségűek aránya meghaladja az 50%-ot) a magyar nyelv az államnyelv mellett a hivatalos ügyintézésben is használható.

Kárpátalján belül a Beregszászi járásban, illetve 80 településen haladja meg a magyarok aránya az 50%-os küszöböt (Molnár–Molnár 2005).

4. A magyar nyelv megjelenése a helyi önkormányzatokban

2010 júliusában–augusztusában egy rövid vizsgálatot végeztünk a célból, hogy felmérjük: milyen mértékben jelenik meg a magyar nyelv a helyi önkormányzati hivatalok mindennapi ügyintézésében ott, ahol erre a törvények szerint lehetőség van (vagy volna).

A Hodinka Antal Intézet szervezésében két megbízott kérdezőbiztos⁸ 48 magyarok lakta település önkormányzati hivatalát hívta fel telefonon⁹, aziránt érdeklődve, hogy ha kérvénnyel szeretnének fordulni a helyi önkormányzathoz, azt megírhatják-e magyar

⁵ Закон України про національні меншини в Україні від 25.06.1992 р. № 2494-XII. Відомості Верховної Ради України від 08.09.1992 р., № 36, ст. 529.

⁶ Закон України про звернення громадян від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР. Відомості Верховної Ради України № 47 (1996), ст. 256.

⁷ Закон України Про місцеве самоврядування в Україні від 21.05.1997 р. N 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України від 25.06.1997 р., № 24, ст. 170.

⁸ Ezúton is szeretnénk megköszönni File Tímea és Roszoha Viktória munkáját.

⁹ Valamennyi olyan önkormányzatot megpróbáltunk elérni munkatársaink, mely abszolút magyar többségű településen működik, ám – talán a nyári szabadságolások miatt – számos hivatal többszöri próbálkozásra sem sikerült elérni telefonon a program közel két hónapja alatt.

nyelven. A telefonon megkeresett önkormányzatok közül 18 a Beregszászi, 14 az Ungvári, 6 a Munkácsi, 10 a Nagyszőlősi járásban található. Egyetlen települést kivéve, mely azonban a közel 75%-ban magyarok lakta Beregszászi járásban van, mindegyik helységben meghaladja a magyar nemzetiségűek aránya az 50%-os határt, azaz valamennyi hivatalban van elvi lehetőség a magyar nyelv használatára.

Arra a magyar nyelven feltett telefonos kérdésre, hogy amennyiben a település lakosa át szeretné építeni a házat, kell-e engedélyért folyamodnia a helyi tanácshoz, 39 esetben magyar nyelven érkezett a válasz. 8 (2 beregszászi, 1-1 ungvári és munkácsi, illetve 4 nagyszőlősi járási) településen a telefont felvett önkormányzati dolgozó nem tudott ugyan magyar nyelvű felvilágosítást adni, de magyarul értő és beszélő kollégát hívott segítségül, aki magyarul válaszolt a kérdésekre. Egy esetben (a Munkácsi járásban) magyarul nem beszélő, ám a magyarul feltett kérdéseket értő dolgozó vette fel a telefont, és ukrán nyelven adott tájékoztatást. Azaz egyetlen kivételtől eltekintve a szóbeliség szintjén valamennyi településen lehetett magyar nyelven ügyet intézni a helyi hivatalban.

Munkatársaink következő kérdése az volt, hogy a ház átépítésére vonatkozó kérelmet megírhatják-e magyar nyelven. A 48 felhívott önkormányzat közül 28-ban kapták azt a választ a kutatók, hogy benyújthatják magyarul is a dokumentumot. 20 településen azonban elutasították a kérést, és ragaszkodtak az ukrán nyelvű kérvényhez.

Azon települések közül, ahol elfogadják a magyar nyelven benyújtott kérelmeket is, 15-ben abszolút természetesnek tartották, hogy az ügyfél magyar nyelven szeretne az önkormányzathoz fordulni. Egy községben azzal nyugtázták a magyar nyelvű irat elfogadását, hogy mivel a helyi önkormányzat valamennyi tagja ért magyarul, nem lesz gond annak értelmezésével. Egy másik helységben csak akkor fogadják el a kisebbségi nyelvű beadványt, ha „nagyon muszáj”, és valóban nem képes az ügyfél államnyelven megfogalmazni kérését. Egy beregszászi járási önkormányzat munkatársa szerint elfogadják a magyar nyelvű beadványokat, de választ csak államnyelven tudnak küldeni. Az egyik Ungvár közeli kistelepülésen nem zárták ki a magyar nyelvű kérelem elfogadását, de értetlenségüket fejezték ki az ügyfél szándékával szemben, mondván, nem értik, miért kellene magyarul kérvényt írni, amikor ennyit mindenki meg tud fogalmazni ukrán nyelven.

A magyar nyelvű beadvány elfogadását elutasító településeken legtöbbször (7-7 esetben) azzal indokolták válaszukat, hogy Ukrajnában ukránul kell a hivatalos ügyeket intézni, illetve ha valaki nem tud ukránul, akkor majd az önkormányzat munkatársai segítenek az államnyelven megfogalmazni a beadványt. Az egyik munkatárs azt tanácsolta kérdezőbiztosunknak, hogy ha a kérelmező nem képes erre, kérjen segítséget, és írassa meg olyannal a beadványt, aki tud ukránul. Négy településen belementek ugyan abba, hogy magyar nyelven forduljon hozzájuk az ügyfél, ám azt mondták, ők majd lefordítják a beadványt az államnyelvre, és a fordítást fogják iktatni, nem a magyar nyelvű eredetét. Három polgármesteri hivatalban azt mondták, nem hallottak arról, hogy az államnyelvtől eltérő nyelven is lehet beadványokat elfogadni, így ragaszkodnak az ukrán nyelvű írásbeli ügyintézéshez. „Nem kaptunk olyan levelet vagy rendeletet, ami szerint lehet magyarul kérvényeket elfogadni” – mondta az egyik helyi tanács munkatársa. Egy másik településen azt a választ kapták a kérdezőbiztosok, hogy azt csak Kovács Miklós (a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnöke) mondja az újságnak, hogy lehet magyarul is fordulni a hivatalhoz, de ez nem igaz.

Két településen a felsőbb szervekkel, illetve az esetleges ügyészségi ellenőrzéssel magyarították, miért nem fogadhatnak el magyar nyelvű kérvényeket. Egy polgármester azzal indokolta a magyar kérvény elutasítását, hogy az önkormányzat ukránul foglalja írásba a határozatait, ezért célszerű a beadványnak is államnyelven születnie. Egy másik településen azt válaszolták, hogy a magyar nyelvű beadvány egész egyszerűen nem érvényes. Egyik Ungvárhoz közeli településen az volt a válasz, hogy a bírónő (azaz a polgármester asszony) ukrán, s nem érti meg a magyarul írott dokumentumot. S akadt olyan

település is, ahol a telefont felvett ügyintéző felháborodva kérdezett vissza: „olyan nehéz ukránul megírni?”

A vizsgálatba bevont önkormányzatok tájékoztatása arról, lehet-e magyar nyelven írásos kérvénnyel fordulni a hivatalhoz

N ^o	Települési önkormányzat	Lehet-e magyarul is kérelmet benyújtani?	N ^o	Települési önkormányzat	Lehet-e magyarul is kérelmet benyújtani?
1.	Bakta	nem lehet	25.	Nagygejőc	lehet
2.	Bátyú	nem lehet	26.	Császlóc	lehet
3.	Kaszony	lehet	27.	Kisdobrony	nem lehet
4.	Nagybégány	lehet	28.	Tiszaásvány	nem lehet
5.	Asztély	lehet	29.	Nagydobrony	lehet
6.	Badaló	nem lehet	30.	Eszeny	nem lehet
7.	Beregújfalu	lehet	31.	Szalóka	lehet
8.	Nagybereg	lehet	32.	Salamon	nem lehet
9.	Halábor	lehet	33.	Barkaszó	lehet
10.	Gát	lehet	34.	Izsnyéte	nem lehet
11.	Gecse	nem lehet	35.	Dercen	nem lehet
12.	Kígyós	lehet	36.	Fornos	lehet
13.	Muzsaly	nem lehet	37.	Csongor	nem lehet
14.	Macsola	lehet	38.	Szernye	lehet
15.	Som	lehet	39.	Nagypalád	nem lehet
16.	Bene	lehet	40.	Szőlősgyula	lehet
17.	Gút	lehet	41.	Csepe	nem lehet
18.	Csonkapapi	lehet	42.	Mátyfalva	nem lehet
19.	Tiszaágtelek	nem lehet	43.	Verbőc	lehet
20.	Gálocs	lehet	44.	Nevetlenfalu	lehet
21.	Téglás	lehet	45.	Péterfalva	lehet
22.	Palágykomoróc	nem lehet	46.	Salánk	nem lehet
23.	Szürte	lehet	47.	Tiszaújhely	nem lehet
24.	Rát	nem lehet		Összesen lehet magyarul:	28 önkormányzatnál

A 2010 nyarán végzett telefonos felmérésünk tehát alátámasztja egyrészt a kérdőíves vizsgálataink, másrészt pedig a korábbi kutatásaink eredményét (lásd Karmacsi 2003): a szóbeli ügyintézés szintjén a legtöbb magyar többségű településen használható a magyar nyelv, ám a magyar nyelvű írásos hivatali ügyvitel már esetleges, még az olyan helységekből is, ahol a magyar nemzetiségűek abszolút többséget alkotnak, és erre a törvények lehetőséget adnak. Tapasztalataink szerint a magyar nyelvű írásos ügyintézés az is nehezíti, hogy meglehetősen ritkán fordulnak elő (ukrán–magyar) kétnyelvű hivatali űrlapok, formanyomtatványok, tájékoztatók, hivatalos levelek. Kétnyelvű feliratból ma már jóval több van ugyan, mint a Szovjetunió fennállása idején, ám még mindig jóval kevesebb, mint amennyi lehetne.

A két- és többnyelvű nyelvhasználat kapcsán az ellenzők gyakran olyan érveket hoznak fel, melyekkel látszólag egyetérthetünk. Az egynyelvűség mellett kiállók nem ritkán a józan észre, az időhiányra, a kisebbségek előzékenységére, a magas költségekre, a kisebbségek államnyelvi ismereteire hivatkoznak, amikor azt javasolják, hogy ne

ragaszkodjunk a többnyelvű feliratokhoz, nyelvhasználathoz. Az egyik ukrán–magyar tan-nyelvű beregszászi középiskola magyar nemzetiségű igazgatója, aki a városi önkormányzat képviselője a 2006–2010 közötti ciklusban, a *Beregszász* című hetilapnak adott nyilatkozatában ezt válaszolta az önkormányzati testületben folyó vitákra vonatkozó újságírói kérdésre: „Talán a nyelvhasználat körül rajzolódott ki némi nézetkülönbség. Véleményem szerint minden ukrán állampolgárnak kötelessége ismerni az államnyelvet, ugyanakkor mindenki számára adott a lehetőség, hogy az anyanyelvén szólaljon fel. (...) A magyar nyelvű felszólalásban csupán az akadályozza a képviselőket, hogy az ukrán kollégák nem értenek magyarul, így a magyar nyelvű felszólalásoknál tolmácsot, kétnyelvű ügyvezetőt kell felkérni, hogy fordítsa le ukránra az elmondottakat, vezesse a jegyzőkönyvet magyarul is. Ez pénzbe kerül, amivel most takarékoskodnunk kell, jobban, mint bármikor. Másrészt a magyar képviselők mindegyike beszél oroszul vagy ukránul. Itt talán az előzékenység és a takarékoság okán javasolnám, hogy nem okozunk fölöslegesen gondot tolmácsgép bevezetésével, hiszen ezt a pénzt számos fontosabb probléma megoldására is fordíthatjuk” (*Beregszász*, 2009. május 1., 3. lap).

Ebben az érvelésben számos olyan toposz megjelenik, melyekkel a többségi társadalmak egyértelműen diszkriminálják kisebbségi polgáraikat. Például azt állítja a nyilatkozó, hogy minden ukrán állampolgárnak kötelessége beszélnie az államnyelvet. Ez azonban erős csúsztatás: az Alkotmány és egyes törvények (pl. a bírák státusáról szóló) megkövetelik, hogy bizonyos állami pozíciókat csak olyan állampolgár tölthet be, aki ismeri az ukrán nyelvet, ám egyetlen olyan jogszabály sem létezik, mely ezt minden állampolgár számára előírja.

Azt is olvashatjuk a fenti érvelésben, hogy a többségi képviselők nem értenek magyarul, míg a magyarok mind beszélnek ukránul vagy oroszul. Ez az aszimmetrikus kétnyelvűség tipikus példája: a többségieknek elegendő egyetlen nyelvet ismerniük, másoknak azonban meg kell tanulniuk más nyelven is. Az is meglepő, hogy a képviselők orosz nyelvtudására hivatkozik a nyilatkozó. Az orosz ugyanis jogi értelemben ugyanolyan kisebbségi nyelv Ukrajnában, mint a magyar, így érthetetlen: miért van valakinek joga egy másik kisebbségi nyelven felszólalni, saját anyanyelvén viszont nincs.

A költségekre és az időhiányra való hivatkozás is meglehetősen gyakori. Viktor Juscsenko (2010) szerint például az ukrainai kétnyelvűség bevezetése fölösleges és pazarló volna, mert a sok-sok hivatalos dokumentum fordítására elköltött pénzből inkább szociális kérdéseket kellene megoldani, utakat, kórházakat, óvodákat és iskolákat építeni. Az – egyébként természetesen – egyetlen jóérezsű embernek sem jut eszébe, hogy a középületek akadálymentesítése vagy egyes kihalóban lévő állatfajok védelme, esetleg városi parkok, zöldövezetek létesítése ellen tiltakozzon, pedig az is pénzbe és időbe kerül. Érthetetlen ugyanakkor, hogy miért ne élhetne azzal a jogával egy beregszászi magyar képviselő, hogy anyanyelvén szólal meg.

Kétségtelen: lehetünk előzékenyek, és választhatjuk azt a nyelvet mondandónk megfogalmazására, amely a többség számára érthető. Am ha közben feladjuk szerzett jogainkat, akkor hibát követünk el. A fenti logika alapján akár öltözködhetnénk, szavazhatnánk, gondolkodhatnánk is úgy, ahogyan ezt a többség teszi, s onnan már csak egy lépés az, hogy otthon, családi körben is azt a nyelvet használjuk, melyet a többség beszél. Jogaink sajnos semmit sem érnek, ha nem élünk velük.

5. Esélyek és lehetőségek az ukrán nyelvpolitika kontextusában

A magyar nyelv minél szélesebb körű használatát a leginkább az segíthetné elő, ha a magyar nyelv jogi státusát megfelelően rendeznék Ukrajnában. Felmerül azonban a kérdés: van-e reális esélye annak, hogy a magyar nyelv Kárpátalján regionális hivatalos

nyelvi státusba kerüljön? Az ukrainai nyelvi helyzet ismeretében erre a kérdésre nem könnyű egyértelmű választ adni.

Ukrajna regionális törésvonalai a politikai, gazdasági, világnézeti ellentétek mellett nyelvi síkon is tetten érhetők (Arel–Khmelko 1996, Khmelko–Wilson 1998). Az ország nyelvi helyzetét az ukrán nyelvpolitika szereplői alapvetően kétféle megközelítésben látják és látatják (l. Besters-Dilger szerk. 2008, Majboroda és mtsai szerk. 2008, Kulyk 2006, 2007).

Az első megközelítés fő képviselői a magukat nemzeti-demokratikus erőként aposztrofáló, a 2004-es „narancsos forradalom” révén hatalomra jutott erők. Szerintük Ukrajna nyelvi helyzete unikális, mert a többségi nemzet (az ukrán) nyelve a cári orosz birodalom, ill. a Szovjetunió erőszakos oroszosító politikája következtében visszaszorult, az orosz nyelv máig uralja a közélet jelentős részét. Egyetlen olyan ország sincs a világon, vélik ezen álláspont képviselői, ahol egy kisebbségi nyelv ennyire széles körben elterjedt volna a társadalomban, mint Ukrajnában. Ez a fajta nyelvi helyzet „deformált”, melyet az állami nyelvpolitikának – attól függetlenül, megvan-e ehhez a társadalmi konszenzus – „ki kell egyenesítenie”¹⁰: vissza kell hoznia azt az ideálisnak vélt állapotot, amikor az orosz valóban csak egyike a sok kisebbségi nyelvnek, az ukrán ellenben államnyelvként az összes formális funkcióban (az államigazgatásban, a jogalkotásban és jogalkalmazásban, a sajtóban, a politikai életben, a kultúrában, a tudományban és az oktatásban) egyeduralkodó lesz. A nemzeti irányultságú politikusok (és a velük egy nézetet valló értelmiségiek, pl. Rjabcsuk 2000, 2002) egy része két Ukrajnáról beszél; szerintük az ország egyik fele mentalitásában és nyelvében ukrán, a másik pedig „kreol” nyelvű és identitású, azaz voltaképpen eloroszosított, akiket „vissza kell téríteni” az ukrán nyelv és nemzet kebelére (Jevtuh 2009: 317). E tábor hívei közül többen etnolingvisztikai alapon sorolják erkölcsi kategóriákba az ország lakosságát (pl. Rjabcsuk 2002).

Ennek a nyelvpolitikai attitűdnek központi gondolata, hogy a közös ukrán nyelv az újonnan formálódó egységes ukrán politikai nemzet és identitás egyik kiemelt szimbóluma (Jusczenko 2010). Ezért mindazok, akik két államnyelv mellett érvelnek, vagy akik úgy vélik, hogy a kisebbségi nyelveknek hivatalos státust kell biztosítani, azok voltaképpen az új ukrán állameszme ellen, az ukrán identitással szemben, valamint az egységes nemzet és állam ellenében foglalnak állást (Majboroda–Pancsuk 2008: 207–209). Törvényszerűnek tartják, hogy az állami függetlenséget kivívott ukrán nép a történelem során rákényszerített aszimmetrikus kétnyelvűséget követően egynyelvűségre törekszik (vö. Semsucsenko–Gorbatenko 2008: 168). Az ukránosítás és a de jure egynyelvűség ebben a kontextusban a korábbi oroszosításra adott adekvát válaszként jelenik meg (l. Pavlenko 2006).

A másik álláspont hívei főként az oroszbarátnak tekintett, magukat demokratikus jogvédőként beállítók soraiból kerülnek ki. Szerintük Ukrajna nyelvpolitikáját a jelenlegi valós nyelvi helyzetre kell alapozni, azaz kodifikálni kell az ország de facto kétnyelvűségét azzal, hogy az orosz a második államnyelv státusába emelik. Az érvelés fontos eleme, hogy az erőszakos ukránosítás veszélyezteti az oroszajkú lakosság nyelvi és nemzetiségi jogait, fenyegeti a demokráciát, az emberi jogokat, az ukrán nyelv pozíciójának erősítése háttérbe szorítja az orosz nyelvet (Besters-Dilger 2008: 275, Kulyk 2007, Dickinson 2010).

A két, egymással ellentétes nyelvpolitikai jövőkép mögött szinte teljesen azonos erőforrásokkal rendelkező, egymással szembenálló politikai tábor áll: az elsőnek Viktor Jusczenko és Julija Timosenko, a másodiknak Viktor Janukovics a központi alakja. Az egyik tábornak a dominánsan ukrán nyelvű északon és nyugaton, illetve részben az ország

¹⁰ Ide vonatkozóan l. *Az állami nyelvpolitika koncepciója* c. dokumentumot, melyet Jusczenko elnök regnálásának utolsó napjaiban adott ki: Концепція державної мовної політики. Схвалено Указом Президента України від 15 лютого 2010 року № 161/2010.

középső régióiban (Kijev és környéke) van a szavazóbázisa, a másoknak a jellemzően orosz nyelvű délen és keleten. Az ország nyelvi, nyelvhasználati megosztottsága tehát egyben politikai preferenciát is jelent (Melnik–Cserniczkó 2010: 18, 74, 76–78).

A kiélezett és bizonytalan ukrainai politikai helyzetben, ahol kormányok jönnek és mennek, rendkívüli elnöki és országgyűlési választások követik egymást, s ahol a 450 fős parlamentben a többség gyakran öt-hat szavazaton múlik, a tömegeket mozgósítani képes nyelvi kérdés elképzelhetetlen mértékben átpolitizálttá vált. A nyelvi kártya már a legelső ukrán választásokon aduásként jelent meg a kampányban, s ez azóta sincs másként (Kulyk 2008, Zarembo–Rimarenko 2008a). A vezető ukrán politikai erők vagy az egyik, vagy a másik tábor által preferált nyelvpolitikát tűzték zászlajukra, és hol az egyik (pl. az ukránosító Juscsenko az oroszpártiként elkönyvelt Janukovicsal szemben 2005-ben), hol a másik (Janukovics diadala Juscsenko ellen 2010-ben) került ki győztesen a harcból. Medvegyev (2007) elemzése szerint egyenlő erők küzdelme folyik az országban.

Az nyilvánvaló, hogy az ország összlakosságának mindössze 0,3%-át kitevő kárpátaljai magyarság nem tudja eldönteni ezt a pathhelyzetet, ám politikai érdekképviselete révén regionálisan megpróbál minél kedvezőbb pozíciókat kivívni.

A narancsos forradalom utáni időszakban a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség a Viktor Juscsenko nevével fémjelzett, a nyugat által támogatott blokkal kötött választási szövetséget. A választások után azonban a nemzeti erők nemzetállam-építésbe kezdtek, és a kijevi politikusok megfélemeztek regionális szövetségesüknek tett ígéreteikről.

Az oroszpártinak tekintett s ezért sokak által kisebbségbarátként beállított Viktor Janukovics győzelme után az elnökválasztási kampányban Janukovics mellett agitáló Ukrainai Magyar Demokrata Szövetség abban bízik, hogy jelentősen javul majd a kisebbségek, s ezen belül természetesen a magyarok helyzete. Am az optimisták megfélemeznek arról, hogy a nyelvi, nyelvpolitikai kérdés, illetve ezen belül az ukrán és orosz nyelv státusa a hatalom megszerzésének egyik lényeges elemévé vált Ukrajnában.

A szinte folyamatos választási mozgósítás és a nyelvi kérdést kiemelten kezelő kiélezett kampányok következtében a mai Ukrajnában paradox helyzet állt elő a nyelvek státusának megítélését illetően. A szociológiai kutatások igazolják, hogy az egyértelműen ukrán dominanciájú nyugati országrészben attól rettegnek, hogy ha az orosz második államnyelvvé válik, akkor megszűnik az ukrán államiság, veszélybe kerül az ukrán nyelv és nemzet (vö. Juscsenko 2010). Az államigazgatást kivéve szinte teljes mértékben orosz nyelvű délen és keleten ezzel szemben úgy gondolják, az ukránosító politika létében veszélyezteteti az orosz nyelvet és az oroszok nemzeti azonosságát Ukrajnában (vö. Zarembo–Rimarenko 2008b: 276).

Ha ilyen körülmények között Janukovics egyértelműen az ukrán–orosz kétnyelvűség kodifikálása mellett foglal állást, voltaképpen ugyanazt a hibát követi el, mint elődje, Juscsenko, csak épp ellenkező előjellel: az ország egyik felének érdekeit előtérbe helyezve figyelmen kívül hagyja a lakosság másik részének preferenciáit.

Milyen esélyei vannak akkor a nyelvkérdés rendezésének Ukrajnában? A nyelvi és politikai helyzet ismeretében úgy tűnik, a probléma érdemi megoldására csak akkor kerülhet sor, ha a két, nagyjából azonos erőket mozgósítani képes politikai tábor kompromisszumot keres és talál. Egyes elemzők (pl. Kulyk 2008) szerint ez a kompromisszum az lehet, ha Ukrajnának egyetlen államnyelve marad: az ukrán, ám az orosz nyelv regionális hivatalos nyelvi státust kap azokban a régiókban, ahol erre az orosz ajkú lakosság igényt tart. Ennek a kompromisszumos megoldásnak a támogatottságát látszanak alátámasztani azok a szociológiai kutatások, melyek egyik fő kérdése az ukrán és az orosz nyelv státusa, s melyek megkérdezetteinek jelentős része nem veti el azt a lehetőséget, hogy az ukrán államnyelvi státusának megőrzése mellett más nyelvek regionálisan hivatalos nyelvi státust nyerjenek (Kulyk 2008, Visnyak 2008). Erre utal továbbá az is, hogy az egyik ilyen

kutatásban az adatközlők 31,9%-a ukrán, 22,5%-a pedig orosz egynyelvű jövőt képzel el gyermeke számára, miközben a relatív többség (42,5%) az ukrán–orosz kétnyelvűséget tartja kívánatosnak utódainak (Maszenko 2008).

Ez a megoldás jelenik meg az ukrainai nyelvi helyzetet elemző egyik nyelvpolitikai kötet ajánlásaiban is (Besters-Dilger szerk. 2008: 332–339). Egy kijevi ukrán és egy kárpátaljai magyar nyelvész közös munkájaként megjelent összefoglalóban is az jelenik meg ajánlásként, hogy azon közigazgatási egységeken belül, ahol egy adott nyelv anyanyelvi beszélői elérik a 10%-os arányt, biztosítani kell a jogot ennek a nyelvnek a használatára az államnyelv mellett; ahol ez az arány 50% fölötti, kötelezővé kell tenni a kisebbségi nyelv használatát a helyi államigazgatási szervek munkájában, s ehhez az államnak meg kell teremtenie minden szükséges feltételt (Melnik–Cserniczkó 2010: 146).

Az ukrán politikatörténetben sem teljesen előzmények nélküli ez a megoldás. A Szovjetunió megalakulását követő első időszakban ugyanis a birodalom nyelvpolitikájában alkalmazták a regionális hivatalos nyelvek gyakorlatát. A Szovjetunió részét képező Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Népbiztosainak Tanácsa 1924-ben határozatot fogadott el a nemzetiségi járások és tanácsok kijelöléséről¹¹, amely – más szövetségi rendeletekkel együtt – lehetővé tette a legalább 500 lelket számláló, többségében valamelyik nemzetiség által lakott település nemzetiségi tanácsá, illetve a legalább tízezer lakosú, többségében valamelyik nemzetiséghez tartozó lakost felmutató járás nemzetiségi járássá való nyilvánítását (Tóth–Cserniczkó 2009: 71). 1929-re Ukrajnában összesen 26 nemzetiségi járás (9 orosz, 7 német, 4 bolgár, 3 görög, 2 zsidó és 1 lengyel), 1085 nemzetiségi közösségi tanács (489 orosz, 253 német, 150 lengyel, 90 moldáv, 92 zsidó, 45 bolgár, 30 görög stb.) és 107 nagyközségi-kisvárosi (ebből 66 zsidó és 41 orosz) nemzetiségi tanács alakult. Ezeknek a közigazgatási egységeknek a területén az adott nemzetiség nyelve hivatalosként funkcionált (Rjabosapko 2001: 82). A területen kisebbségben maradt nemzetiségeket (ideértve a szociológiailag többséget alkotó ukránokat is) az adott közigazgatási egység nemzeti kisebbségének nyilvánították, biztosítva számukra az ezzel járó nyelvi preferenciákat. A nemzetiségi közigazgatási egységek létrehozásának folyamata 1930-ban véget ért, majd elkezdődött folyamatos leépítésük (Rjabosapko 2001: 84). Ez a gyakorlat még akkor is pozitív példaként értékelhető, ha gyakorlati alkalmazása terén számos probléma merült fel (lásd Tóth–Cserniczkó 2009: 72–73).

A Kárpátalja számos településén és a Beregszászi járásban abszolút többséget alkotó magyarok (lásd Molnár–Molnár 2005) számára is ez a megoldás jelenthet(ne) előrelépést.

Az ukrainai realitásokat figyelembe véve azonban az a legvalószínűbb, hogy az épp hatalmon lévő mindenkori politikai erő a hatalom hosszabb távú megtartása érdekében a közeljövőben továbbra sem a kompromisszumos megoldás vagy az állami és/vagy regionális kétnyelvűség megteremtésének irányába indul, hanem a korábbiakban már jól bevált egy lépést ide, egyet oda taktikáját választja, és megkísérli az ország mindkét felével elhíttetni, hogy szíven viseli a nyelvi kérdés számukra megfelelő módon történő rendezését. Egyelőre legalábbis ezt látszik igazolni, hogy bár a Janukovics által kinevezett új kormány hatályon kívül helyezte elődjének a gyakorlatban még életbe sem lépett azon rendelkezését, mely szerint az összes érettségi és egyben felvételi vizsgát kizárólag ukrán nyelven kell tenni, ám a valamennyi jelentős ukrainai kisebbség által diszkriminatívnak minősített kötelező ukrán nyelv és irodalom tesztvizsgát nem törölte el.¹² Az is

¹¹ Итоги работы среди национальных меньшинств на Украине: К 10-й годовщине Октябрьской революции: по материалам Центр. комис. нац. меньшинств при ВУЦИК. – Харьков, 1927. – с. 97.

¹² Az erről szóló miniszteri rendelet kimondja, hogy az ukrán nyelv és irodalom vizsga továbbra is kötelező, ám (az idegen nyelv kivételével) a többi tantárgy tesztjeit le kell fordítani krími tatár, moldáv, lengyel, orosz román és magyar nyelvre. Lásd: Наказ Міністерства освіти і науки України про внесення змін до нормативно-правових актів Міністерства освіти і науки України щодо зовнішнього незалежного оцінювання в 2010 році № 238 від 25.03.2010 р. <http://www.mon.gov.ua/?id=2>

elgondolkodtató, hogy a 2011-es felvételi vizsgákról szóló rendeletben¹³ az orosz nyelv bekerült a választható tárgyak közé, ám a magyar és más olyan kisebbségi nyelvek (pl. román, moldáv, krími tatár), melyeken szintén folyik oktatás Ukrajnában, továbbra sem szerepelnek a vizsgatárgyak között.

A kiélezett ukrajnai belpolitikai helyzetben a nyelvi kérdésben a kompromisszum kialakulásának esélye minimális. Ezt támasztja alá, hogy bár Janukovicshoz közel álló politikusok olyan nyelvtörvény-tervezet¹⁴ nyújtottak be a parlament elé, mely szerint az ukrán államnyelvi státusának megőrzése mellett a kisebbségek nyelvei regionális hivatalos nyelvekké válhatnak¹⁵, az ellenzék tüntetésekkel, éhségstrájkokkal, utcai megmozdulásokkal fenyegeti a parlamentet, ha napirendre tűzi a kérdést.¹⁶ A kormánypártként az ukránosítást erőltető Julija Timosenko Blokk politikusai arra is készek, hogy a parlament blokádjával akadályozzák meg egy ilyen nyelvtörvény elfogadását.¹⁷ Vezető ellenzéki politikusok szerint a tervezet a nemzet és az ország egységét, az ukrán nyelv jövőjét fenyegeti, ezért nem szabad hagyni, hogy elfogadják (vö. Jusczenko 2010).¹⁸ Az egyik vezető kijeji egyetem tudományos tanácsa állásfoglalásban tiltakozott a nyelvtörvény ellen, mely a tudósok szerint a perifériára szorítja az ukrán nyelvet, megengedhetetlenül széles jogokat biztosít az orosz nyelvnek.¹⁹ Jelenleg, a 2010. október 31-i helyhatósági választások előtt alig egy hónappal a nyelvi helyzet megoldásával kapcsolatos borúlátásunkat látszik igazolni az is, hogy a hatalompárti Régiók Pártja a választások utánra halasztotta a nyelvtörvény tervezetének parlamenti vitáját.²⁰

A nyelvkérdés ukrajnai történetét ismerve feltételezhető, hogy a kormányzó Régiók Pártja számára a probléma lebegtetése a legelőnyösebb. A párt egyes vezető politikusai arról nyilatkoznak, hogy előbb vagy utóbb szavazásra bocsátják az új nyelvtörvényt, más politikusai ellenben arról beszélnek, hogy egyelőre nem tárgyalják ezt a kérdést a parlamentben; ezzel egyrészt azt üzenik választóiknak, hogy gondoskodnak az orosz nyelvről, és nem feledkeztek meg választási ígéreteikről, másrészt elejét veszik annak, hogy az ellenzék az érzelmileg erősen telített nyelvkérdés miatt jól bevált szokás szerint blokkolja a Legfelsőbb Tanács munkáját, ezzel akadályozva például az adótörvények vagy a költségvetés elfogadását.²¹

Úgy tűnik, egyelőre tehát továbbra is marad az 1989-ben elfogadott nyelvtörvény és az abban meghatározott 50%-os küszöb. Legalább ott élünk ezzel a joggal, ahol lehet. Mert mit sem érnek a jogok, ha mi magunk akadályozzuk nemzetársainkat abban, hogy saját településük önkormányzatában anyanyelvüket használják.

¹³ Наказ Міністерства освіти і науки України про зовнішнє незалежнє оцінювання навчальних досягнень осіб, які виявили бажання вступати до вищих навчальних закладів України в 2011 році № 833 від 26.08.2010 р. Lásd: <http://www.mon.gov.ua/?id=2>

¹⁴ http://gska2.rada.gov.ua/pls/pls_zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=38474

¹⁵ <http://www.mno.hu/portal/736816>; <http://www.mri-kossuth.hu/archivum/az-ukranparla-ent-elott-van-a-regionalis-nyelvtorvenytervezet.html>

¹⁶ Lásd a hírügynökségi sajtóbeszámolókat: <http://korrespondent.net/ukraine/politics/1121826>; <http://korrespondent.net/ukraine/events/1120961>; <http://korrespondent.net/ukraine/politics/1120022>. Október 18-án az ellenzék Kijevben és 15 megyeszékhelyen megtartott országos demonstrációján összesen kb. 4 ezren vettek részt: <http://korrespondent.net/ukraine/politics/1127719-v-akcij-protesta-protiv-zakona-o-yazykah-prinyali-uchastie-bolee-chetyreh-tyisjach-chelovek>

¹⁷ <http://korrespondent.net/ukraine/politics/1119762>

¹⁸ <http://korrespondent.net/ukraine/politics/1120022>

¹⁹ <http://korrespondent.net/ukraine/politics/1120251>

²⁰ <http://korrespondent.net/ukraine/politics/1122800>

²¹ <http://korrespondent.net/ukraine/politics/1127753-kolesnichenko-ne-prinyav-zakon-o-yazykah-my-pereigrali-oppoziciju>

IRODALOM

- Ankerl G. (1993). A Kárpát-medence nyelvtérségeinek fenntartása. Nyugati példák és nemzetközi jogi eszközök. *Magyar Szemle* 2/9: 906–919.
- Arel, D. – Khmelko, V. (1996). The Russian Factor and Territorial Polarization in Ukraine. *The Harriman Review* Vol. 9/1–2: 81–91.
- Bartha Cs. (1999). *A kétnyelvűség alapkérdései*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Bartha Cs. (2007). Nyelvváltozat- és/vagy nyelvcsere? – Hat magyarországi kisebbségi közösség nyelvi attitűdjeinek összehasonlító elemzése. In: Zelliger E. szerk., *Nyelv, területiség, társadalom. A 14. Élőnyelvi Konferencia (Bük, 2006. október 9–11.) előadásai*, 95–111. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- Bauring, B. (Бауринг Б.) (2008). Мовна політика в Україні. Міжнародні норми та зобов'язання і український закон та законодавство. In: J. Besters-Dilger szerk., *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*, 55–95. Kiiv: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”.
- Beregszászi A. – Csernicskó I. (2003). A magyar nyelv használatának lehetőségei Kárpátalján de jure és de facto. In: Nádor O. és Szarka L. szerk., *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*, 110–122. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Beregszászi A. – Csernicskó I. (2004). ...itt mennyit ér a szó? *Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*. Ungvár: PoliPrint.
- Besters-Dilger, J. (Бестерс-Дільгер Ю.) (2008). Мовна політика у засобах масової інформації. In: J. Besters-Dilger szerk., *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*, 234–277. Kiiv: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”.
- Besters-Dilger, J. (Бестерс-Дільгер Ю.) szerk. (2008). *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*. Kiiv: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”.
- Borbély A. (2001). *Nyelvcsere. Szociolingvisztikai kutatások a magyarországi románok közösségében*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete.
- Botlik J. (2005). *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I–II*. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke – Veszprémi Egyetem Tanárképző Kara.
- Csernicskó I. (1998). *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Csernicskó I. (2008a). A nyelv szerepe a kárpátaljai magyarság azonosságtudatában. In: Császár M. – Rosta G. szerk., *Ami rejtve van s ami látható. Tanulmányok Gereben Ferenc 65. születésnapjára*, 101–113. Budapest–Piliscsaba: Pázmány Társadalomtudomány 10.
- Csernicskó I. (2008b). Nyelv és azonosságtudat összefüggései a kárpátaljai magyar közösségben. In: Fedinec Cs. szerk.: *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*, 153–170. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság.
- Csernicskó I. (2009b). A nyelvi jogi szabályozást meghatározó tényezők Ukrajnában. *Magyar Tudomány* 2009/11: 1297–1303.
- Csernicskó I. – Szabó Mihály G. (2010). Hátrányból előnyt: a magyar nyelvpolitika és nyelvtervezés kihívásairól. In: Bitskey B. szerk., *Határon túli magyarság a 21. században: konferencia-sorozat a Sándor-palotában 2006–2008*, 167–198. Budapest: Köztársasági Elnöki Hivatal.
- Dickinson, J. (2010). Languages for the market, the nation, or the margins: overlapping ideologies of language and identity in Zakarpattia. *International Journal of the Sociology of Language* 201: 53–78.
- Ferenc V. (2010). Hozzáadó kétnyelvűség Európában: Finnország példája. In: Csernicskó I. szerk., *Megtart a szó. Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*, 30–32. Budapest–Beregszász: MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság – Hodinka Antal Intézet.
- Gal, S. (1991). Mi a nyelvcsere és hogyan történik? In: *Regio* 1991/1: 66–76.
- Gereben F. (1998). Anyanyelv és identitástudat kapcsolata a magyarpárú kétnyelvűség helyzetében. In: Lanstyák I. és Szabó Mihály G. szerk.: *Nyelvi érintkezések a Kárpát-medencében*, 113–127. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó – A Magyar Köztársaság Kulturális Intézete.

- Horváth I. (2009). Kisebbségi nyelvi jogok és kisebbségi nyelvhasználat Romániában. *Magyar Tudomány* 2009/11: 1304–1312.
- Jevtuh, V. (2009). Az ukrán társadalom etnikai-nyelvi sajátosságai. In: Fedinec Cs. és Szereda V. szerk., *Ukrajna színeváltozása 1991–2008. Politikai, gazdasági, kulturális és nemzeti attitűdök*, 307–327. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Jusczenko, V. (Ющенко В.) (2010). Чия мова – того й влада. *День* № 180, 6 жовтня 2010 р.
- Karmacs Z. (2003). A magyar nyelv Beregszász hivatalaiban. In: Csernickó I. szerk., *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*, 93–100. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Khmelko, V. – Wilson, A. (1998). Regionalism and ethnic and linguistic cleavages in Ukraine. In: T. Kuzio ed., *Contemporary Ukraine: Dynamics of Post-Soviet Transformation*, 64–76. London: Armonk.
- Kloss, H. (1967). Types of Multilingual Communities: A discussion of ten variables. In: Stanley Lieberon ed., *Explorations in Sociolinguistics*, 7–17. Bloomington: Indiana University.
- Kontra M. (1990). *Fejezetek a South Bend-i magyar nyelvhasználatból*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete.
- Kontra M. (1996). Magyar nyelvhasználat határainkon túl. In: Diószegi L. szerk., *Magyarságkutatás 1995–96.*, 113–123. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Kovács, M. (2001). *Code-Switching and Language Shift in Australian Finnish in comparison with Australian Hungarian*. Åbo: Åbo Akademi Förlag.
- Kulyk, V. (2006). Normalisation of Ambiguity: Policies and Discourses on Language Issues in Post-Soviet Ukraine. In: B. Tornquist-Plewa ed., *History, Language and Society in the Borderlands of Europe*, 117–140. Malmö: Sekel Bokförlag.
- Kulyk, V. (Кулик В.) (2007). Языковые идеологии в украинском политическом и интеллектуальном дискурсах. *Общественные записки* 2007/1: 296–316.
- Kulyk, V. (Кулик В.) (2008). Мовна політика та суспільні настанови щодо неї після помаранчевої революції. In: J. Besters-Dilger szerk., *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*, 11–54. Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”.
- Laihonen, P. (2009). A finn nyelvpolitika. *Magyar Nyelvjárások XLVII*: 119–143.
- Lanstyák I. (2002). Magyar nyelvtervezés a Kárpát-medencében a 21. században. Lanstyák I.–Szabó Mihály G.: *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok*, 127–141. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Majboroda, O. (Майборода О.) és mtsai szerk. (2008). *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*, 49–85. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.
- Majboroda, O. – Pancsuk, M. (Майборода О. – Панчук М.) (2008). Мовне та політико-ідеологічне протистояння в Україні: причини, чинники, прояви. In: Majboroda, O. és mtsai szerk., *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*, 205–234. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.
- Márku A. (2003). A magyar nyelv Beregszász szolgáltató egységeiben, boltjaiban, éttermeiben és a piacon, valamint az orvosi rendelőben. In: Csernickó I. szerk., *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*, 100–104. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Maszenko, L. (Масенко Л.) (2008). Мовна ситуація України: соціолінгвістичний аналіз. In: Besters-Dilger, Juliane szerk., *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*, 96–131. Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”.
- Medvedev, O. (Медведев О.) (2007). *Мовний баланс України*. http://uabooks.info/ua/book_market/analytics/?pid=2386
- Menyhárt J. (2002). Nyelvünk és törvénye (A hivatalos ügyintézés nyelve Dunaszerdahelyen és Nyékvárkonyban a kisebbségi nyelvhasználati törvény érvénybelépése óta). In: Lanstyák I. és Simon Sz. szerk., *Tanulmányok a kétnyelvűségről*, 34–56. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.

- Menyhárt J. (2007). „Ne haragúdjon hogy meg kérem Magát!” Lakossági kérvények nyelvi elemzése. In: Bárczi Zs. és Vančonek Kremmer I. szerk., *Nyelv – irodalom – társadalom*, 65–73. Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara.
- Melnyik, Sz. – Cserniczkó I. (Мельник С.–Черничко С.) (2010). *Етнічне та мовне розмаїття України. Аналітичний огляд ситуації*. Ужгород: ПоліПрінт.
- Molnár J. – Molnár D. I. (2005). *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és néptozsgalmi adatok tükrében*. Beregszász: KMPSZ Tankönyv- és Taneszköztanácsa.
- Pavlenko, A. (2006). Russian as a lingua franca. *Annual Review of Applied Linguistics* 26: 78–99.
- Rjabcsuk, M. (Рябчук М.) (2000). *Від Малоросії до України: парадокси запізнілого націєтворення*. Київ: „Критика”.
- Rjabcsuk, M. (2002). Két Ukrajna. Miért bizonytalanok az ukránok? *Tr@nsit online* 2002/23: 11–20.
- Rjabosarko, L. (Рябошапко Л.) (2001). *Правове становище національних меншин в Україні (1917–2000)*. Львів.
- Semsucsenko, J. – Gorbatenko, V. (Шемшученко Ю. – Горбатенко В.) (2008). Законодавство про мови в Україні: хронологічний моніторинг, класифікація, понятійна основа. In: Majboroda, O. és mtsai szerk., *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*, 157–173. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.
- Tóth M. – Cserniczkó I. (2009). Az ukrajnai kisebbségi jogalkotás fejlődése és két részterülete: a névhasználat és a politikai képviselet. *Regio* 2009/2: 69–107.
- Visnyak, O. (Вишняк О.) (2008). Ставлення українських громадян до питання про статус мов у державі. In: Majboroda, O. és mtsai szerk., *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*, 144–156. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.
- Zaremba, J. – Rimarenko, Sz. (Заремба О. – Римаренко С.) (2008a). Механізми політичної мобілізації мовних груп: антрепренери, гасла, заходи. In: Majboroda, O. és mtsai szerk., *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*, 235–257. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.
- Zaremba, J. – Rimarenko, Sz. (Заремба О. – Римаренко С.) (2008b). Роль зовнішніх чинників у політизації мовних проблем. In: Majboroda, O. és mtsai szerk., *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*, 258–280. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.